

**TASVIRIY SAN’AT DARSLARIDA YANGI OQIM VA YO’NALISHLARNI
TAHLIL QILISH ORQALI O‘QUVCHILARDA ZAMONAVIY SAN’AT
ASARLARIGA BO’LGAN QIZIQISHNI OSHIRISH.**

Abduqaxorova Muslimaxon Mirzabahrom qizi

Andijon davlat pedagogika instituti Magistratura bo‘limi

Tasviriy san’at yo‘nalishi 1–bosqich magistranti

abduqahhorovamuslimaxon1@gmail.com

Annotatsiya: *Maqolada tasviriy san’at darslarida zamonaviy san’atning yangi oqim va yo‘nalishlarini tahlil qilish orqali o‘quvchilarda san’at asarlariga bo‘lgan qiziqishni oshirish masalalari yoritiladi. Tadqiqotda zamonaviy san’atning konseptual san’at, installyatsiya, raqamli san’at va boshqa yo‘nalishlari mazmun-mohiyati pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu yo‘nalishlarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilishning samarali usullari, o‘quvchilarning estetik didi, ijodiy tafakkuri va san’atni anglash kompetensiyalarini rivojlantirishdagi ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy san’at namunalarini tahlil qilish va muhokama qilish o‘quvchilarning tasviriy san’at faniga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularni mustaqil fikrlash va ijodiy izlanishga undaydi.*

Kalit so‘zlar: *Tasviriy san’at, zamonaviy san’at, yangi san’at oqimlari, san’at yo‘nalishlari, san’at ta’limi, o‘quvchilarning qiziqishi, estetik tarbiya, innovatsion pedagogik texnologiyalar, raqamli san’at, konseptual san’at, installyatsiya san’ati.*

Bugungi globalashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta’lim tizimi oldiga o‘quvchilarning ijodiy fikrlashi, estetik didi va madaniy savodxonligini rivojlantirish kabi muhim vazifalar qo‘yilmoqda. Ayniqsa, tasviriy san’at fanini o‘qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlardan foydalanish, o‘quvchilarni milliy va jahon san’ati namunalarini chuqur o‘rganishga yo‘naltirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Zamonaviy san’at XX–XXI asrlarda shakllangan turli oqim va yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Konseptual san’at, performans, installyatsiya, raqamli san’at, pop-art, minimalizm kabi yo‘nalishlar bugungi san’at taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu yo‘nalishlar an’anaviy tasviriy san’atdan o‘zining g‘oyaviy mazmuni, ifoda vositalari va badiiy yondashuvlari bilan farqlanadi. Shu sababli ularni o‘quv jarayonida tahlil qilish o‘quvchilarning san’at haqidagi tasavvurlarini kengaytirish, zamonaviy madaniy jarayonlarni anglash hamda ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Tasviriy san’at darslarida yangi oqim va yo‘nalishlarni o‘rganish o‘quvchilarda zamonaviy san’at asarlariga nisbatan qiziqish uyg‘otadi, ularni mustaqil fikrlashga, san’at asarlariga tanqidiy va tahliliy

yondashishga o‘rgatadi. Shuningdek, bu jarayon o‘quvchilarning estetik dunyoqarashini boyitib, ularning ijodiy faoliyatini faollashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining tasviriy san‘at fanidan 7-sinfda 1-soat suhbat mavzusi «Tasviriy san‘atda oqim va yo‘nalishlar» bolib, unga jahon san‘atida o‘zining muhim o‘rni bilan alohida ahamiyat kasb etgan impressionizm, postimpressionizm, kubizm, puantilizm, fovizm kabi yirik oqim va yo‘nalishlar kiritilgan. Kitobdan foydalanuvchilarning auditoriyasi kengayishi mumkinligini e‘tiborga olib, ular haqidagi ma‘lumotlarni ham kiritishni lozim topdik. Impressionizm (fransuzcha «impressionnisme»)-XIX asrdagi yirik badiiy yo‘nalishlardan biri bolib, u qotib qolgan, dogmatik akademik - salon san‘atiga zid ravishda maydonga kelgan va rivojlangan. 1874 yili Parijdagi qaxvaxonalarning birida «Xo‘rlanganlar» (rasmiy tan olinmagan rassomlarni shunday nomlashgan) asarlari ko‘rgazmasi ochildi. Unda hamma ko‘nikib, ko‘zi o‘rgangan sa‘atga o‘xshamaydigan, bir qarashda «haqiqiy san‘at»ga zid bolgan rasmlar qo‘yilgan edi. Bir jurnalist ko‘rgazmaga atab yozgan maqolasining sarlavqasini Klod Monening ko‘rgazmadagi “Quyosh chiqishi” oldidagi Mambetkadirov G‘ayratbay Amanbaevich – Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti San‘atshunoslik fanlari falsafa doktori (Ph.D). Smaylova Gulmari Yuldashevna – Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi. “taassurot” deb nomlangan asari asosida «Taassurotchilar» deb nomladi. Dastlab bir guruh rassomlarning ijodini ta‘riflash uchun ishlatilgan bu ibora keyinchalik haykaltaroshlik, musiqa, adabiyot va san‘atning boshqa turlariga nisbatan ham qollanila boshlandi. Rassomlar rang surtmalaridan erkin va unumli foydalanishga harakat kildilar. Rang borliq to‘g‘risida, uning buyumlari to‘g‘risida umumiy tasavvur beruvchi vositalardan biriga aylandi. Naturaning o‘zidan ochiq xavoda (plenerda) rasm ishlash impressionistlarning asosiy ijodiy uslubiga aylandi. Bu esa ularning palitralarini boyitdi, asarlarining ta‘sirchanligini yanada kuchaytirdi. Impressionistlar san‘at tarixida novator rassomlar sifatida namoyon bolishdi. Impressionizm yo‘nalishining o‘ziga xos tomoni shu oqimning asoschisi va yolboshchisi Klod Monening «Pichan tarami», «Kuknori dalasi» asarlarida buyumlar nur va havoga o‘ralib, o‘z ko‘rinishini yo‘qotib borishi va ular ranglar mutanosibligiga aylanishida namoyon boladi. Kamil Pissarroning «Parij ko‘chalari», «Monmartr xiyoboni» kabi asarlari hajm jihatidan kichkina bolishiga qaramay kompozitsion tugal, tabiat go‘zalligi jonli va ta‘sirchan bolishida, Per Ogyust Renuarning «Samari xonim», asarlarida yoshlik, jismoniy go‘zallik va xushchaqchaqlik yuksak mahorat bilan ochib berilganida o‘z aksini topgan. SHuningdek, Edgar Deganing «Moviy libosli raqqosalar», «Balet sinfi», Alfred Sisleyning «Arjanteydagi kichik maydoncha» kabi asarlarida ham impressionizmning o‘ziga xos jihatlari yaqqol namoyon boladi. Impressionizm vakillari jahon rangtasvir san‘atiga nur va rang olib kirdilar. Ular buyumlardagi chetki chizgilar, uning konkret shaklini ifoda etishdan ko‘ra ranglar

jilosiga, yorug’-soya o’yiniga katta e’tibor berdilar. Spektr ranglariga yaqin «toza» ranglardan, ranglarni optik aralashuvidan foydalanib asarlar yaratishdi. Impressionizm yo’nalish sifatida karyib 30 yil mavjud bolib, keyinchalik o’z o’rnini postimpressionizmga bo’shatib berdi. Juda ko’p qaramaqarshiliklarga, tanqidlarga uchrashiga qaramay impressionistlar ancha samarali ijod qildilar. Xususan, impressionizm zamonaviy san’atda u yoki bu nomda atalayotgan ko’plab oqim va yo’nalishlarga asos soldi, rangtasvirda plastika, chiziq go’zalligi singari ranglarning ham o’rni beqiyosligi, yorug’lik va ranglar perspektivasining ahamiyati nechog’li ulkan ekanligini anglashda impressionizm vakillarining o’rni beqiyos. Postimpressionizm (lotincha “post” keyin ma’nosini anglatadi) - impressionizm ta’sirida yuzaga kelgan oqim bolib, bu oqim vakillari impressionistlar kabi toza ranglarda ishlasalarda, ulardan farqli olaroq, shartlilik orqali umumlashgan obrazlar yaratishga intilganlar. Bu termin shartli bolib, odatda, impressionizmdan keyin yuzaga kelgan va uning yutuqlarini holda san’at tarixida o’z yullarini belgilab olgan rassomlar ijodini ta’riflash uchun qollaniladi. Bu yo’nalish vakillari impressionistlarning yutuqlarini e’tirof etganlari holda voqealikni etyudnamo ishlashga, tasviriy san’atning asosi bolgan qalam suratga e’tibor bermaslikka, ijtimoiy mavzulardan qochishga qarshi chiqqan. Vinsent Van Gog, Pol Sezann, Pol Gogen kabi buyuk rassomlar postimpressionizmning yirik vakillari hisoblanadilar.

Neoimpressionizm (frantsuzcha «neo-impressionnisme»)- XIX asr oxirlaridagi frantsuz rangtasvir san’atidagi oqimlardan biri. Uning yirik vakillari J.Syora va P.Sinyak hisoblanadi. Neoimpressionizm Belgiyada (T. Van Reyselberg), Italiyada (J.Segantini) ham yoyilgan. Uning vakillari tematik kompozitsiyalarini, portretlarini hajmli-fazoviy holatda ishlaganlar. Neoimpressionizm vakillari so’nggi impressionizmning an’analarini, jumladan optik xususiyatini rivojlantirganlari hamda ranglarning murakkab tuslarini qo’llash metodikasini ishlab chiqdilar. Bu tomondan ular divizionizmga, puantilizmga asos soldilar. Neoimpressionizmning etuk ustalari impressionizmdagi tasodifiylikni, kompozitsiyalarning fragmentlilikini engib o’tib, dekorativ echimga erishganlar. Bu uslub odatda sovuq intellektualizmga, obrazlarning quruqligiga olib kelgan. SHunga qaramasdan, P.Sinyak, A.Kross kabi rassomlarning rang tizimini yorqinligi va hayajonga boyligi fovizmni paydo bolishiga zamin yaratdi.

Puantilizm (frantsuzcha «pointillisme», «point» «nukta» ma’nosini bildiradi)— «pointiller» — nuqtalar bilan yozish, chizish degani bolib, rangtasvirdagi yirik yo’nalishlardan biri. Bu uslubda rang surtmalari mayda dumaloq nuqtalar shaklida neoimpressionizmga xos xarakterga ega holda qo’llaniladi. Ayrim hollarda ushbu uslub divizionizm («divizionnisme»- frantsuzcha-“ajratish”) deb yuritiladi. 1880-90 yillarda frantsuz san’atida qator yo’nalish va oqimlar paydo boldi. Jumladan, Pol Sinyak (1863-

1935), Jorj Syora (1859-1891), Anri Edmon Kross kabi rassomlar ranglarning optik qo‘shilishi xususiyatini ilmiy asoslashga intildilar. Bu rang surtmalari alohida-alohida bolib, optik qo‘shilish hisobiga yangicha, yaxlit rang tizimini hosil qiladi. Bu uslubni puant, ya‘ni nuqta, nuqtalash uslubi deb yuritganlar. San‘at tarixiga bu uslub «puantilizm», uning vakillarini esa «puantilistlar» deb kiritilgan. Jorj Syoraning «Grant-jattdagi dam olish sayli». Pol Sinyakning «Avin‘ondagi kasr» asarlarida puantilizm uslubining o‘ziga xos tomonlari yaqqol ko‘rinadi.

“Kubizm (fransuzcha- «kubisme»). Bu oqimning ham vatani Frantsiya bolib, u XX asrning boshlarida yuzaga keldi va uning P.Pikasso, J.Brok, F.Lete, R.Beloni kabi yirik vakillari tasvirlanayotgan buyumlarning informatsion imkoniyatlarini bo‘rttirib ko‘rsatishga, ularni oddiy geometrik shakllarga ajratishga intilganlar. Fovizm (frantsuzcha «fauvisme», «fauve» so‘zidan olingan bolib, «yovvoyilar» degan ma‘noni anglatadi)-XX asr boshlari frantsuz rangtasvir san‘atidagi oqim. Bu «les fauves» (yovvoyilar) taxallus 1905 yili Parij shahridagi «Mustaqillar saloni» ko‘rgazmasida qatnashgan A.Matiss, A.Marke, J.Ruo, M.Vlamink, A.Deren, R.Dyufi, J.Brak, K.Van Dongen va shu kabi rassomlarga nisbatan ishlatilgan. Ular shakl, plastika masalalarini primitiv (o‘ta sodda) usulda O‘rta asrlar san‘atiga o‘xshash, shu jumladan, SHarq san‘atiga xos usulda hal etishga intilganlar.

“Pop-art” (ing. pop art — ommabop san‘at) — zamonaviy tasviriy san‘atda avangard yo‘nalish; abstrakt san‘at ta‘sirida yuzaga kelgan, dadaizm (ayniqsa, M. Dyushan ijodi) va syurrealizm bilan aloqada bo‘lgan. 1950-yillarning 2 yarmida eng avvalo AQSH va Buyuk Britaniyada paydo bo‘lgan, so‘ngra Fransiya kabi G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida tarqalgan. Abstrakt san‘atning borliqdan, real hayotdan ajralib borishiga qarshi harakat ko‘rinishida shakllangan. Pop-art vakillari real borliqqa qaytish, keng ko‘lamda ishlab chiqarilayotgan buyumlarning estetik qiymatini ommaviy yo‘llar (reklama, foto, reproduksiya, komiks va h.k.) vositasida yoritishni asosiy maqsad qilib oldi. Shahar hayotida keng ishlatiladigan buyumlar (uy-ro‘zg‘or anjomlari, o‘rov qutichalari, mashina bo‘laklari va h.k.)ni xuddi o‘ziga o‘xshatib ishlab, ularning o‘zidan (ko‘pincha kollaj va boshqa usullar yordamida) kompozitsiyalar tuzadi.

Xulosa qilib aytganda, tasviriy san‘at darslarida zamonaviy san‘atning yangi oqim va yo‘nalishlarini tahlil qilish o‘quvchilarning san‘atga bo‘lgan qiziqishini oshirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Zamonaviy san‘at namunalarini o‘rganish orqali o‘quvchilar nafaqat badiiy asarlarning mazmun-mohiyatini chuqurroq anglaydilar, balki ularni tahlil qilish, baholash va mustaqil fikr bildirish ko‘nikmalarini ham rivojlantiradilar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, konseptual san‘at, performans, installatsiya va raqamli san‘at kabi zamonaviy yo‘nalishlarni ta‘lim jarayoniga integratsiya qilish o‘quvchilarning ijodiy tafakkuri, estetik didi va san‘atga oid kompetensiyalarini shakllantirishga ijobiy ta‘sir

ko‘rsatadi. Shuningdek, darslarda innovatsion pedagogik texnologiyalar hamda interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshirib, ularni san’at olamidagi zamonaviy tendensiyalar bilan yaqindan tanishtiradi.

Shu bois tasviriy san’at ta’limida zamonaviy san’at oqim va yo‘nalishlarini tizimli ravishda o‘rganish, ularning badiiy hamda tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish o‘quvchilarning estetik madaniyatini yuksaltirish, ijodiy salohiyatini rivojlantirish va san’atga ongli munosabatini shakllantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bulatov S.S. Tasviriy san’at asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 256 b.
2. Xasanov R.R. Tasviriy san’atni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. – 224 b.
3. Abdullayev N.A. San’at tarixi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2001. – 320 b.
4. G‘aniyev B., Xudoyberdiyev A. Tasviriy san’at va uni o‘qitish metodikasi. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2018. – 288 b.
5. Efland A.D. Art and Cognition: Integrating the Visual Arts in the Curriculum. – New York: Teachers College Press, 2002. – 176 p.